

Llibres d'altres i baixes. Llibres de filiacions.

1. Llibres d'altres i baixes: el nombre de preses.

Els llibres d'altres i baixes dels anys 1939, 1943, 1944, 1945 i 1946, conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, ens permeten de conèixer la quantitat de preses -i d'infants- que poblaven les Corts durant aquest període. Els llibres presenten un format de comptabilitat: a la pàgina esquerra les altes o ingressos; a la dreta les baixes o excarceracions. Hi figuren els noms de les preses, numerats, i també els dels infants.

El llibre d'altres i baixes de 1939¹ comença el 3 de maig i acaba el 31 de desembre: es tracta del segon volum, el primer ha desaparegut. Sols a partir del 4 de juliol hom comptabilitza, a més del nombre total de preses, el d'infants i el de malaltes. La xifra de l'1 d'octubre de 1939 coincideix amb la registrada al Llibre d'Actes de la Junta de Disciplina², quan el director assenyalava que aquella dia hi existien "solament" **1.436 recluses i 44 nens**. El "solament" s'explica a la llum del pic assolit durant l'estiu: **1.763 recluses** -32 de les quals a la infermeria- i **43 nens** el 17 d'agost. El recompte va començar amb **1.178 recluses i infants** el 3 de maig de 1939, i es va acabar amb **1.069 i 23 infants** el 31 de desembre.

D'aquesta manera per la major part de 1939 comptem amb un registre bastant exacte de recluses, i també d'infants a partir del 4 de juliol. Les preses afusellades durant aquest any hi apareixen com a baixes, però sense cap indicació al respecte que les diferencie de les excarcerades o mortes a la presó.

Malauradament no s'han conservat els llibres dels anys 40, 41 i 42, amb la qual cosa encara ens trobem amb un important buit quant a les xifres totals. En canvi, sí que han arribat fins a nosaltres els llibres de filiacions d'aquell període, que contenen les fitxes de les preses que hi ingressaven cada dia. Quant a la resta d'anys, els llibres d'altres i baixes reflecteixen una evolució que tendeix a la baixa:

-12/11/43: **444 i 14 nens**.

¹ Arxiu Nacional de Catalunya, ANC. Fons 200. Centre Penitenciari de Dones de Barcelona. Llibre d'altres i baixes 1939. U.I 247 (1). D. 314 (1).

² ANC. Fons 200. CPDB. Llibre d'actes de la Junta de Disciplina, UC 6570.

-25/3/44: **472 i 17 nens.**
-26/3/44: **470 i 17 nens.**
-30/7/44: **341 i 13 nens.**

Aquí s'obre un altre buit entre els mesos d'agost i el començament de setembre de 1944,

-4/9/44: **322 i 10 nens.**
-23/10/44: **314 i 9 nens.**

Un nou buit entre la darrerria d'octubre de 1944 i la de gener de 1945:

-27/1/45: **277 i 12 nens.**
-27/9/45: **277 i 12 nens.**
-8/9/45: **289 i 15 nens.**
-7/4/46: **279 i 15 nens.**

El llibre d'altres i baixes que va del 4/4/46 al 6/12/46 no registra recomptes totals³.

-25/4/46: **295 i 20 nens.**
-9/1/47: **215 i 23 nens**⁴.

Aquí la xifra s'apropa a les aportades per l'estadística oficial del Patronat Central de Redempció de Penes pel Treball en les seves memòries anuals. De fet, la xifra de la Memòria de 1946 registra 315 preses a la darrerria de 1945, que coincideix amb la del corresponent llibre d'altres i baixes⁵. La quantitat de recluses no degué de variar molt durant els cinc anys següents, atès que un document conservat a l'ANC, una fulla diària de racionament amb data de 9 de març de 1950, registrava la xifra de 283, entre recluses i infants⁶. Aquesta quantitat, tret d'una baixada important entre 1951 i 1953, es va mantenir més o menys estable fins a l'octubre de 1955, quan hom va tancar la presó i 263 recluses i 19 nens foren traslladats al nou pavelló femení de la Presó Model⁷.

2. Els llibres de registre de filiacions: Mavis Bacca Dowden i les preses centreeuropees.

Els llibres de registre de filiacions constitueixen un altra interessant font documental per a l'estudi de la població reclusa. Es componen en realitat de fulls dividits en tres fitxes, amb les dades de filiació i una sèrie de dades mínimes: els antecedents de la presa -si els té-, l'autoritat a disposició de la

³ ANC. Fons 200... Llibre d'altres i baixes U.I. 247. D. 314 (7).

⁴ ANC. Fons 200... Llibre d'altres i baixes U.I. 247 (2-7).

⁵ Cf. el texto "Las Memorias del Patronato de Redención de Penas por el Trabajo" d'aquest web.

⁶ ANC. Fons 200... Documents varis. U.I. 246. D. 313 (3).

⁷ Xifra que pertany a la Memòria de l'Inspector de Zona a la Direcció Gral. de Presons de 1955, citada per Francisco José MARÍN, "Biografía de la presó Model de Barcelona", en Josep M. SOLÉ I SABATÉ (coord.): *Història de la presó Model de Barcelona*. Barcelona. Pagès Editors, p.188.

qual resta la detinguda, el concepte -arrestada o penada- i també la data de detenció i de baixa. Algunes fitxes hi apareixen ben emplenades i d'altres no tant, la qual cosa depenia del zel de l'escrivent: en aquest cas, la funcionària o monja de guàrdia.

Les fitxes dels arrestos de curta duració, principalment les de *quinzenàries* o prostitutes il·legals arrestades per períodes de dies o de setmanes, hi apareixen sense emplenar, tret del nom i de l'edat. El detall palesa el menyspreu que àdhuc la mecànica del sistema penitenciari franquista demostrava cap a aquestes dones, moltes d'elles menors d'edat, joves d'entre setze anys i disset.

L'examen d'aquestes fitxes permet de fer visible també un fenomen sobre el qual s'han estès els testimonis de les antigues preses polítiques, però que ha tingut molt poc reflex a la resta de la documentació penitenciària conservada: els trasllats. El febrer de 1940, per exemple, es va produir el trasllat de cinc detingues de les presons de Sabadell, Terrassa i Mataró, un cas més de les habituals *conduccions* de les presons de partit a la presó provincial corresponent.

Però, els trasllats també podien provenir de fora de la província. En un sol dia de gener de 1940, el 5, van ingressar a les Corts seixanta-vuit penades provinents de poblacions de Lleida i Tarragona. I el 20 de febrer hi van ingressar cinquanta penades de pobles gironins, per a complir condemnes de sis anys, dotze, quinze, vint i trenta, per delictes polítics⁸. D'altra banda les Corts era presó de pas cap a d'altres de Catalunya, com la de Girona, que a partir de 1941 es va especialitzar com a *presó especial* per “dones caigudes”, és a dir, prostitutes il·legals⁹. A la fi, sabem pels testimonis que a les Corts també compliren condemna penades d'altres punts d'Espanya, com va ser el cas de “les Alícies”¹⁰, l'antiga funcionària de Presons Pura de la Aldea¹¹ o

⁸ ANC. Fons 200... Llibre de registre de filiaciones UC 6555.

⁹ Sobre la persecució de la prostitució il·legal durant el franquisme, veure Assumpta ROURA (*Mujeres para después de una guerra*. Barcelona. Flor del Viento Ediciones, 1998, i *Un inmenso prostíbulo: mujer y moralidad durante el franquismo*. Barcelona, Editorial Base); així com Mirta NÚÑEZ DÍAZ- BALART, *Mujeres caídas. Prostitutas legales y clandestinas en el franquismo*. Madrid. Oberón, 2003.

¹⁰ Alicia Palacio i la filla, Alicia Sánchez. La seva família constitueix un bon exemple de l'abast de la repressió franquista. El 1943, Alicia Palacio i el seu marit Daniel Sánchez van ser condemnats a dotze anys de presó i a sis, respectivament. Els seus fills Daniel i Wifredo, detinguts a la Granja (Segòvia) el 26 de juliol de 1936, van ser executats el 25 d'agost d'aquell any. Després d'unes quantes detencions -la primera de les quals el 1936- Alicia Sánchez va ser condemnada a trenta anys en el mateix sumari que els pares. De Ventas va ser traslladada a les Corts, on romandria prop de vuit anys: va sortir en llibertat el 30 de setembre de 1950. A les Corts va coincidir durant un temps amb la mare. Tomas CUEVAS aplega el testimoni de Alicia Sánchez en *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*. Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses. pp. 319-320. Sobre “les Alícies”, veure també la tesi doctoral de Fernando HERNÁNDEZ HOLGADO presentada en 2011 amb el títol *La Prisión Militar. Las cárceles franquistas de mujeres de Barcelona y Madrid (1939-1945)*, disponible a la xarxa: <http://eprints.ucm.es/13798/>.

¹¹ Purificació de la Aldea y Ruiz de Castañeda, Oficial de Presons de la primera promoció, la de 1932, i cap de serveis durant la guerra civil. Condemnada el 1939 a trenta anys de presó, es va afiliar al PCE dins de la presó. Després d'una temporada a la presó madrilenya de Ventas, va ingressar a les Corts el 18 de març de 1943 -tretze dies després que ho fes Enriqueta

Ángeles García Madrid¹².

Precisament els testimonis constitueixen una guia inexcusable per orientar-nos dins el bosc de les fonts escrites. La fitxa número 695 del llibre de filiacions de 1942 correspon a una estrangera, nascuda a Londres, amb domicili al Convent del Sagrat Cor de Barcelona. Tenia 24 anys i era violinista. Prop de mig segle després, Mavis Bacca Dowden va escriure sobre l'experiència¹³¹⁸, quan va ser empresonada pel règim de Franco sota l'acusació d'espionatge. El seu delictes va consistir en la col·laboració amb una xarxa d'assistència clandestina a presoners de guerra aliats escapats de la invasió alemanya. En arribar a Espanya a través de la frontera francesa, la missió dels integrants de la xarxa consistia a atendre'ls, subministrar-los documentació falsa i ajudar-los a sortir del país amb destinació a països que es dignaren a acollir-los com a refugiats.

Números	(1)	CONCEPTOS (2)	FECHAS			
			HORA	DIA	MESES	AÑO
695	<p><i>Navis Franca Bacca</i></p> <p>natural de <i>Londres</i>, provincia de <i>Inglaterra</i></p> <p>domiciliado en <i>Convento del Sagrado</i>, edad <i>24</i></p> <p>años, estado <i>soltera</i>, filiación</p> <p>religión, antecedentes <i>no constan</i>, ingresos anteriores (número de ellos), folios</p> <p>de (3)</p> <p>Coloración: Iris, cabello, piel. Talla</p> <p>metros, cara, boca, barba</p> <p>frente, cejas, nariz, oreja</p> <p>rasgos característicos</p> <p>Autoridad que ordena su ingreso <i>Jefe Superior Policía</i></p> <p>Idem a cuya disposición queda</p> <p>delito, concepto del alta</p> <p>de la baja, Observaciones: (3)</p> <p>Archivo: Número del legajo de su expediente</p>	<i>ingreso</i>		<i>5</i>	<i>Mayo</i>	<i>1942</i>
		Firma del Funcionario que hace la inscripción				

ANC. Fons 200. CPDB. Libro de registro de filiaciones. UC 6559.

Gallinat i Romàn -provinent de la presó de Tarragona, amb quaranta-nou anys, tal i com figura a la documentació penitenciària (ANC. Fons 200... Llibre de registre de filiacions UC 6560). Encara el 1958 va ser detinguda de nou, junt a la seva companya Enriqueta Montoro. Tomasa CUEVAS, amb qui va coincidir a les Corts, li va dedicar un record emocionat a *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas...*pp. 507-508. Sobre la seva trajectòria com a funcionària de presons durant la República, veure Fernando HERNÁNDEZ HOLGADO, *Mujeres encarceladas. La prisión de Ventas: de la República al franquismo, 1931-1941*, Madrid, Marcial Pons, 2003; i "Carceleras encarceladas. La depuración franquista de las funcionarias de Prisiones de la Segunda República", en *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol.27, 2005, pp. 271-290; i, y, més recentment, la tesi doctoral mencionada, pp. 475-531.

¹² Ángeles García Madrid va narrar el seu pas per la presó de les Corts a *Réquiem por la libertad*, Madrid, Copiasol, 1982, reeditada el 2003 (Madrid, Editorial Alianza Hispánica). Veure el seu testimonio recollit en aquest web.

¹³ Mavis BACCA DOWDEN, *Acusada d'espia a la Barcelona franquista, 1939-1943*. Barcelona, Pòrtic, 1994. Primera edició en anglès: *Spy-jacked!* Pulborough S.M.H. Publishing Services, 1991.

Al seu relat memorístic, Bacca Dowden descriu la Barcelona de postguerra, la detenció amb els interrogatoris a mans de la Brigada Social -Polo i Quintela- i l'estada a la presó de les Corts. La seva descripció del moment d'ingrés mereix d'ésser reproduïda:

“Al portal hi havia dos guàrdies mal vestits que es recolzaven mandrosos contra la culata dels fusells. Davant meu s'estenia una llarga i bonica avinguda flanquejada de palmeres, al final de la qual hi havia una torre magnífica. La façana, de color pàl·lid i suau, quasi venerable. Era baixa i estava enmarcada per llozers verds foscos. A l'entrada hi havia una monja amb la dignitat incomparable que li atorgava el seu hàbit de lli emidonat (...) En vaig deixar penetrar per la tranquil·litat, la verdor, la monja que duia al davant...”¹⁴

Aquesta primera i idíl·lica impressió no va trigar gaire a ser desmentida per la realitat. I no només per les penoses condicions de la presó, sinó per la fredor i inhumanitat de les monges:

–“Per què no són més humanes?”, es queixava una de les companyes. “Per què no volen tenir res a veure amb nosaltres, parlar-nos? Per què no podem confiar-hi? Per què no són generoses? Per què no són ni tan sols amistoses?”¹⁵

“Ja havia notat la indiferència, que ranejava el menyspreu, de la majoria de la comunitat envers les penúries de les preses. Ara emergien nous detalls. Semblava que les monges donaven classes setmanals de catecisme. A les preses que hi acudien se'ls reduïa la pena; també obtenien aquest benefici les que se subscriuen a la revista de la presó, *Redención*”.¹⁶

(...) La fredor de les monges era un tema de viva controvèrsia.

Precisament comptem amb el seu testimoni per reconstruir el transtorn que solia generar entre les preses el fenomen suara esmentat de les “expedicions” o trasllats massius, descrit amb un to certament dramàtic:

“Durant alguns dies havia corregut el rumor de que hi hauria trasllat nombrós de preses, una “expedició”. L'escena que va precedir aquest trasllat no l'oblidaré mi. Eren dos quarts de nou del vespre i la flama de llum de gas s'havia reduït a una guspireta de no res, quan van aparèixer dues monges, una d'elles amb un feix de papers a la mà “L'expedició!”, van cridar les dones amb timidesa. Hi va haver una estampida cap a la porta.

“Silenci!”, va ordenar una de les monges amb fermesa. “Les preses següents aplegaran els seus objectes personals immediatament i esperaran l'evacuació amb ordre”.

Fredament i de manera precisa, va llegir el nom de les que, a mi, em semblava que eren les condemnades. Després, les dues monges van agafar-se

¹⁴ Mavis BACCA DOWDEN, *op. cit.* p. 172.

¹⁵ *Ibidem*, p. 274.

¹⁶ Els beneficis de les subscripcions es reduïen en realitat al règim de comunicacions. Veure l'apartat d'aquesta web corresponent al butlletí *Redención*.

las faldillas amb una mà i amb presses mal dissimulades es van retirar. La histèria va envair l'annex”.

Marxar d'expedició significava, a banda de la possibilitat d'anar a parar a una presó pitjor encara -la de les Oblates de Tarragona tenia una fama pèssima¹⁷-, la separació d'amistats antigues o noves, àdhuc de familiars.

Si Mavis Bacca va ingressar a les Corts el 5 de maig de 1942, Enriqueta Gallinat i Roman, la fitxa d'ingrés de la qual s'ha conservat als llibres de filiacions¹⁸²³, ho va fer a l'any següent i per raons semblants: la implicació amb una xarxa d'evasió de perseguits polítics pel règim nazi -jueus inclosos- i pel govern col.laboracionista de Vichy.

		CONCEPTOS (*)	FECHAS			
			HORA	DIA	M E S	AÑO
140	(*) <i>Enriqueta Gallinat Roman</i>					
	natural de <i>Barcelona</i> , provincia de _____					
	domiciliado en <i>Valencia 59-322</i> , edad _____	<i>delincuente</i>		<i>5</i>	<i>Marzo</i>	<i>1943</i>
	años. estado <i>casada</i> , filiación _____					
	religión _____, antecedentes <i>no consta</i> ingre-					
	sos anteriores (número de ellos) _____, folios _____					
	de (*) _____					
	Coloración: Iris _____, cabello _____, piel _____, Talla _____					
	metros, cara _____, boca _____, barba _____					
	frente _____, cejas _____, nariz _____, oreja _____					
rasgos característicos _____						
Autoridad que ordena su ingreso <i>Juzg. Militar Especial</i>						
Idem a cuya disposición queda _____						
delito _____, concepto del alta _____						
de la baja _____, Observaciones: (*) _____						
Archivo: Número del legajo de su expediente _____						

ANC. CPDB. Llibre de registre de filiaciones UC 6560.

La Segona Guerra Mundial continuava i els desplaçats provinents d'Europa Central seguien penetrant per la frontera: una vegada en sòl espanyol, havien de compondre-se-les per ocultar-se de la policia i aconseguir sortir del país per altra frontera. La xarxa amb què col.laborava Bacca, segons que sembla engegada pel servei d'intel·ligència britànic, es centrava en els polonesos...

¹⁷ Montserrat DUCH PLANA s'ha ocupat d'estudiar la documentació penitenciària del convent de monges Oblates de Tarragona, habilitat com a presó de dones, que va albergar a més cinquanta recluses entre 1939 i 1943 ("Presons de dones", Actes del Congrés *Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme*. Barcelona. Crítica, 2003, pp. 580-594). Més recentment, Josep SUBIRATS PIÑANA i Pilar POY FRANCO li han dedicat un estudi exhaustiu combinant fonts escrites i orals (*Les oblates 1939-1941. Presó de dones de Tarragona*. Valls. Cossetània, 2006).

¹⁸ Amb data de 5 de març de 1943, "ingreso ordenado y a disposición del Juzgado Militar Especial. Número 140" (ANC. Fons 200... Llibre de registre de filiaciones UC 6560).

“...que escapaven en gran nombre. Els havíem de trobar cases “segures” on poguessin recuperar-se dels perills de la travessia pirinenca. Barcelona era una parada natural en la seva ruta cap a la Gran Bretanya, que passava per Lisboa o Gibraltar.”

Guiats pel testimoni de l'antiga reclusa de les Corts, un examen del llibre de filiacions revela un nombre significatiu d'ingressos de desplaçades europees com a conseqüència de l'avanç alemany. Durant 1940 les franceses ingressades superen la vintena, i hi van augmentar a la darrera de l'any. Altres països ocupats per l'Alemanya nazi hi apareixen també representats, com ara Bèlgica, amb tres empresonades -una de les quals explícitament de “religió jueva” o “israelita”- i Holanda, amb una ingressada a disposició del cònsul alemany. Les dues úniques poloneses empresonades eren de religió “israelita”. Per últim, el segon col·lectiu més nombrós d'estrangeres després del de franceses era el d'alemanyes: dotze, com a mínim quatre de les quals judies. Malauradament, les anotacions no solen estendre's en el motiu de la baixa o excarceració. En alguns casos, no obstant això, s'hi consignen les expulsions: quatre francesa, una italiana i una belga.

El 1941 aquestes quantitats creixen i hi apareixen noves nacionalitats, totes provinents de l'Europa ocupada per l'exèrcit nazi: prop de trenta francesa, sis italianes, dues austríaques, una hongaresa, una sèrbia i una txeca. De les nou alemanyes, una d'elles hi apareix com a jueva. Els ingressos de poloneses van sumar vuit al llarg de tot l'any, tres de les quals explícitament jueves. El 1942, any d'ingrés de Mavis Bacca, i confirmant el seu testimoni, les poloneses ja hi eren majoria: vint-i-tres. La majoria d'aquestes ingressades poloneses, que hi figuraven com a transeünts o sense domicili conegut, havien estat detingues al poc d'arribar a Espanya o àdhuc a la mateixa frontera, atès que algunes hi arribaven traslladades des de la presó de Figueres. De les nou alemanyes i les quatre austríaques detingudes, cinc i una figuraven a les fitxes d'entrada com a jueves, respectivament. El paisatge d'ingressos d'estrangeres es completava amb tres belgues i tres holandeses¹⁹. Les dades coincideixen així mateix amb les referències dels testimonis recollits, com el d'Enriqueta Borràs, la mare de la qual, Rosa Mateu, empresonada a les Corts de 1942 a 1949, evocava els nombrosos ingressos de jueves “alemanyes i poloneses” de pas de les fronteres²⁰.

De la situació desesperada d'aquestes dones dóna fe algun episodi dramàtic del qual tenim constància documental, com va ser el cas de la jueva alemanya Jenny Kehr Lazarus, la qual, després del seu pas pel camp de concentració de Miranda i les presons de la Seu d'Urgell, Lleida i Figueres, es va penjar amb un cinturó la mateixa matinada de la seva arribada als Corts, l'onze de desembre de 1942²¹. Estant destinada a l'oficina, la pròpia Rosa

¹⁹ Les dades de 1940-1942 procedeixen de: ANC. Fons 200... Llibres de registre de filiacions 6555-6560.

²⁰ Veure el testimoni d'Enriqueta Borràs a aquesta web:
<http://www.presodelescorts.org/ca/node/28>.

²¹ Tal com explica Rosa SALA ROSE en *La penúltima frontera. Fugitivos del nazismo en España*. Barcelona. Papel de Liar, 2011, pp. 209-221, llibre que recull desenes de casos semblants. Josep CALVET ha estudiat tanmateix les quantitats de dones estrangeres

Mateu va ser testimoni del cas concret d'una "polonesa" el registre de la qual, en ingressar avançada la nit, es va posposar per l'endemà. No va haver-hi, però, ocasió per a això, ja que l'endemà va aparèixer penjada amb un cinturó a la dutxa. En virtut de les lleis de Nuremberg, els jueus dels països sota control alemany havien quedat despulats de la seva nacionalitat i per tant eren considerats "apàtrides". És possible que la formalment "apàtrida" Jenny Kehr, per evitar ser deportada, s'identifiqués com a "polonesa", una nacionalitat que podia concitar certes simpaties entre les autoritats espanyoles –els súbdits de la *Catòlica Polònia*- i facilitar-li així el tan anhelat visat de pas cap a Amèrica. En qualsevol cas, fos o no la Jenny Kehr, i fos o no realment polonesa, la dona jueva que segons Rosa Mateu es va penjar una matinada en Les Corts va deixar la seva emocionada empremta entre les recluses, que van batejar un elaborat tapet de fil en el seu record²².

A partir de mitjans de 1943, amb tot, s'hi va produir un descens brusc de detencions de centreeuropees. El 1944 sols hi van ser empresonades dues poloneses, i dues alemanyes el 1945²³. D'alguna manera, el microcosmos d'estrangeres empresonades de Les Corts reproduïa tant l'evolució de la Segona Guerra Mundial – amb les onades de desplaçats de diferents països-, com la política seguida per Franco amb les potències enfrontades, inclosa la seva particular postura davant dels desplaçats jueus. La història mundial contemplada des del forat d'un pany: la de la porta d'una presó de dones.

&&&&

detingudes a la frontera y els seus pelegrinatges per presons como les de Sort, Figueres, Lleida, Girona, Les Corts o la madrilenya de Ventas (*Les muntanyes de la llibertat. El pas d'evadits pels Pirineus durant la Segona Guerra Mundial*. Barcelona, L'Avenç, 2008, pp. 109-111).

²² Amb el nom de *El Polaco*, segons el testimoniament mencionat de Enriqueta Borrás.

²³ ANC. Fons 200... Llibres de registre de filiacions 6560-6563.